

Ortnamnen

Sockennamnet skrevs 1397 Scipeby och 1547 Skipaby. Byn omfattade 1572 13.5 hemman och utgjorde då hela socknen. På Pheringskölds teckning från 1670 (Se "Skeby kyrka") har denne skrivit socknens namn, såsom det nu brukas. Men den allmänna benämningen hos allmogen ända till 1870 skall ha varit Sjöbo.

Tolkningsförslag:

a. Första delen av namnet kan komma av det fornsvenska ordet skip, som betyder skepp. Namnet betyder då Skeppsbyn.

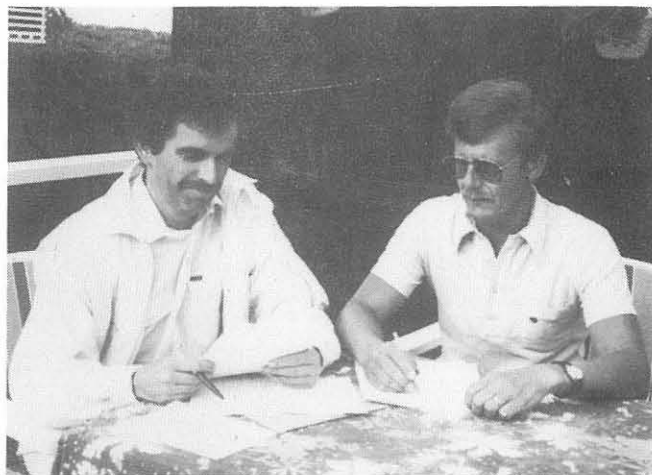
b. Den första delen av namnet kan komma av det fornsvenska substantivet skipe, som betyder förvaltare. i så fall betyder sockennamnet Förvaltarbyn.

Övriga ortnamn förklaras i samband med gårdarnas och stugornas historia.

Källa: Lars Buller "Ortsnamn i Götene kommun" ingår i Kinnekullebygd 1976. (Turist och naturvårdsnämnden 1976).

Helfrid och Ivar Jansson på "Östgårdsgatan" 1955. Till höger syns Sandhem.

Bertil Andersson och Gunnar Karvik med sockenboksarbete sommaren 1985.

Bilden är från studiecirkeln 1981. Helfrid Jansson förklarar en karta för Ella Svensson. Ellas döttrar Elvira Pettersson, Eva Lundgren och Eivor Svensson är också med på bilden. Fotograf: Arne Jacobsson, Götene.

Kap. 2 NATUREN I SOCKNEN

Av Bertil Andersson (utom jakten och fisket)

Notiser från 1700-talet

Den 14 juli 1742 åkte Per Kalm igenom socken på väg från Kinnekulle till Lidköping. Han var utsänd av bl.a. Linné för att göra anteckningar om naturen och de ekonomiska förhållandena. Dessutom skulle han samla rara växter till akademiträdgården i Uppsala. Kalm skriver att Vänerstranden är mycket långgrund och omöjlig att ta sig iland med en båt. På den sandiga stranden hittade Kalm rödven, kvickrot och spergel (rödnavr).

Sedan gjorde Per Kalm en noggrann studieresa igenom Bohuslän. * Den 27 september var han åter i trakten. Den enda upplysningen han gör om bygden öster om Lidköping är att det är ont om bränsle.

Linné själv besökte Västergötland 1746. ** Kinnekulle besöktes under tre dagar. Söndagen den 22 juni gick Linné först på gudstjänsten i Kleva kyrka. Därefter besågs Husaby kyrka och Sankt Sigfrids källa. Linné intog en måltid på Källängens gästgivargård. Vid Källby hallar gjordes ett kort uppehåll. Linné själv nämner inte ordet

Skeby, men det följande bör gälla för Skeby och dess omgivningar vid Lidköpingsvägen.

"Bi och gäss sågs i myckenhet vid alla gårdar i Westergötland, som vi härtills besett". Vidare omnämnes den magra sandjorden, som gjorde att ängarna blev magra. "När man kom in emot sjön Wenern blev landet lägre genom en avsättning." De långgrundna sjöstränderna beskrives. "På åtskilliga ställen uppkastades av sjön dy, uti vilken åtskilliga örter växte, att landet tilltog årligen mer och mer," (Observera att på 1700-talet fanns det bara en mindre mängd med bladvass i Vänern.) Linné berättar om att flera floder mynnade i Vänern innan man kom fram till Lidköping. I dessa vattendrag påträffades det stora gräset jättegröe. Nere vid stranden flög en stor svärm av nattsländor förbi. Linné tog sedan sitt nattläger i Lidköping.

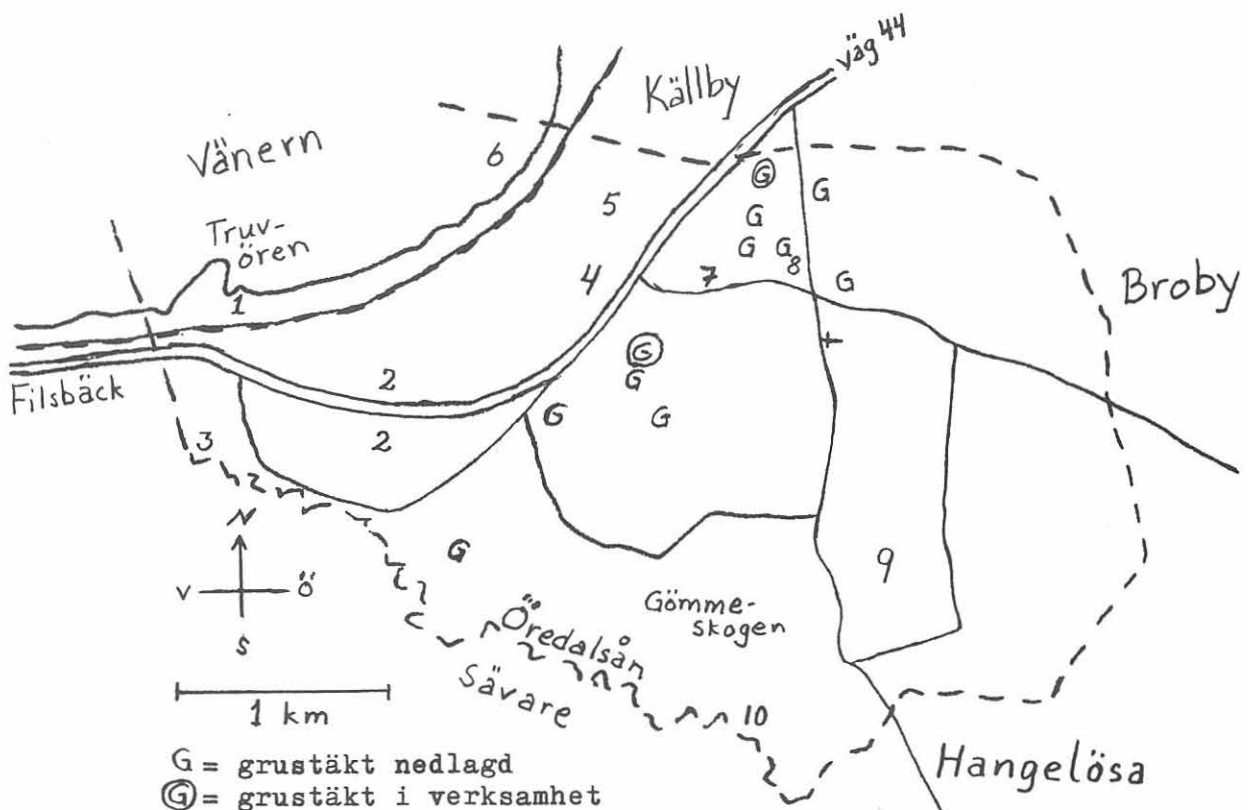
* Kalm "Västergöta och Bohuslänska resa 1742"

** Carl Linnaei "Västergötarens år 1746".

Is, snö och gammal vass i Truve februari 1985. Detta var en mycket kall vinter. Våren blev också kall. Isen försvann först den 16/5 från Kinnevikens.

Naturkarta Skeby

1. Fågeltorn tillhörigt Lidköpings fågelklubb.
2. Truveskogen.
3. Golfbana.
4. Trädgårdstorpsskärret.
5. Vattentäkt för Källby samhälle.
6. Grävd kanal till pumphuset. Fågellokal.

7. Lokal med backsippor
8. Hangelösahålan. Här hämtade Hangelösabönderna förr grus för vägunderhåll på sina landsvägar.
9. Östgårdsskogen.
10. "Sörgårds lier" i Öredalsåns dalgång.

Berggrund

Berggrunden består av *gnejs*. Typiskt för gnejsen i västra Västergötland är att den är ganska järnrik. Färgen är tämligen röd p.g.a. rik förekomst av fältspat. Fältspaten är kalkfattig. Vidare finns det gott om kvarts i gnejsen. Kvartsen är oftast vit.

Åldern på gnejsen är cirka 1800 millioner år.

I östra delen av Skeby går berget i dagen på enstaka ställen. I västra delen av socknen är det långt ned till berggrunden. Vid brunnsborrning i Truve nådde man berget först på 78 meters djup.

Jordarter

Berget är ofta täckt med ansevärliga mängder av lösa avlagringar. De flesta av dessa jordarter har bildats i samband med eller omedelbart efter den sista istiden.

Under den sista årmiljonen har Sverige varit täckt av åtminstone 4 landisar. Från den sista istiden finns enormt mycket bevarat i naturen. *Inlandsisen* var mycket tung. Det beror på att den var närmare 2 km tjock.

Jordskorpan trycktes ned cirka 127 m. När den stora isen smälte höjde sig landet igen. Denna landhöjning är ännu ej avslutad. Landhöjningen är numera 30 cm på 100 år.

Den viktigaste istidsbildningen är *Skebyåsen*. Denna kan följas ifrån västsidan av Kinnekulle och vidare över Källby och Skeby till Brakelund i Sävare. Åsen saknar det typiska utseende som de flesta rullstensåsar har med ett markerat krön. Skebyåsen kan snarare liknas vid en småkuperad platå, vars sidor i regel sluttar tämligen långsamt eller på sina ställen övergår helt omärkligt i omgivningarna. Den brantaste sluttningen är öster om vägen till Källby. Åsens plana utseende orsakas av att rullstensåsen efter sin bildning kraftigt påverkats av vågorna från det dåtida havet och senare av Störvänern.

Skebyåsen höjer sig ungefär 10 m över omgivningen. Men de grövre avlagringarna är inte så stora, eftersom det finns lera under åsen. Men i en grusgrop kunde man gå ned och ta grus till 17 meters djup innan man träffade på lera.

Sedan urminnes tider har man tagit grus på åsen. Dels har de olika gårdarna haft egna gropar och dels har Skeby allmänning haft gropar. Numera måste en markägare, som skall sälja grus, ha ett tillstånd utfärdat av Länsstyrelsen. De olika grustagen är utsatta på naturkartan. Materialet i grusgroparna består till över hälften av gnejs. Resten av innehållet består främst av bergarter från Kinnekulle, och då mest alunskiffer och sandsten, men även av kalksten. Materialet är tämligen rundat och det är ju typiskt för en rullstensås. Sandstenarna har ofta brunröda prickar, vilket tyder på järnutfällning. Alunskiffern sönderfaller lätt. Därför är det olämpligt att mura med sanden från åsen.

Här kommer en beskrivning av en typisk skärning i en grusgrop i Skeby. Under matjorden finns ett knappt mertjockt lager av morän. Där finns gott om stenblock. Under detta följer ett ofta flera meter tjockt lager av mo, som i trakten kallas för "femmsand". Därunder påträffas sand och grus av flera meters tjocklek.

Väster om Skebyåsen finns en del torvjordarter i Skeby Mosse.

Väster om mossen ligger i anslutning till Kinnevikens område som består av sand och av mer finkornig mo. Detta är säkerligen till största delen sjöavlagringar från den tiden när Vänern var större. Detta sand- och moområde fortsätter också till Gömmet.

Öster om Skebyåsen finns ett område med svämmlera. Denna jordart har bildats genom att den tidigare större Skeby-bäcken har fört med sig mycket jordarter. Dessa

har senare avlagrats när bäckens strömhastighet varit mindre.

I den östligaste delen av socknen finns det lera. Denna jordart har avsatts på den dåtida havsbotten vid istidens slutskede.

Källor geologi

Johansson, Sundius, Westergård "Beskrivning till kartbladet i Lidköping 1943".

IngaLill Andersson "Skebyåsen - läge, form och bildning". 2-betygsuppsats i geografi 1961.

Vattendrag

Det största vattendraget är Öredalsån. Den uppträder i trakten norr om Skara. Öredalsån bildar gräns mot Sävare socken i väster. Ån mynnar i Kinnevikens i Truve.

Skeby-bäcken rinner genom byn. Den börjar i östra delen av Hangelösa. Den mynnar i Mariedalsån nära Källby kyrka.

Vårflod i Skebybäcken 1941 (troligen). I bakgrunden syns från vänster Storegården, Sörgården och Bäckgården.

Sedan omkring 1970 har det funnits bävrar i Öredalsån. De har hunnit att fälla många träd under de här åren. Det gäller mest aspar och björkar. Dessa har använts för att göra fördämningar. Men det har blivit obetydliga översvämningar, eftersom ån rinner fram i en ravin. Flera gånger när vårfloden har varit stark så har fördämningarna spolats bort. Men bävrarna har senare byggt upp nya anläggningar.

Växtligheten i Öredalsåns ravin domineras av olika lövträd. Det är påfallande gott om den meterhöga ormbunken strutbräken. Följande örter förekommer rikligt: rödblåra, lundstjärnblomma, brännässla, springkorn och svalört.

Bäverfälld al i Hisingsgårdens skog våren 1985.

Botanik

Någon botanisk inventering har ej gjorts i Skeby. Två mindre områden är dock inventerade. Dels har Knut Hjortstam i Alingsås undersökt växtligheten i Öredalsåns dalgång och dels har Hans Folkesson i Lidköping inventerat i Trädgårdstorpkärret.

Här skall bara nämnas en del om träd och vissa buskar. Gran, tall och en är allmänna. Samma gäller för björk, asp, rönn, hägg och sälg. På fuktig mark finns det gott om klubbalar. Där påträffas också jolster och brakved.

Uppe på Skebyåsen finns många fågelbärsträd. Dessa kallas av befolkningen för sötbärsträd. På åsen finns också några oxlar. Där finns också flera åkerrenar med stora mängder med nyponbuskar. Sådana renar har fåglar och harar stor nytta av.

I fråga om ädla lövträd så är ask, lönn och hassel vanligast. Det finns många ekar, men flertalet är ganska unga. Vildväxande lindar och almar är sällsynta i Skeby. Boken var tidigare ej vildväxande i socknen. Men från parken vid Truveholm har det spritts en del bokollon till Truveskogen och Gömmet. Där växer det nu en del bokar.

Trädgårdstorpkärrret

Kärrret ligger en mil öster om Lidköping, men ligger i Götene kommun. Det första omnämmandet i litteraturen lämnas av Lennart von Post 1916. I sitt arbete med pollenanalys nämner von Post bl.a. följande arter från 1913: *Primula farinosa* (majviva), *Parnassia palustris* (slätterblomma) och *Schoenus ferugineus* (axag). Enligt Bengt M.P. Larsson i Skaraborgsnatur 1967 så var axag den dominerande tuvbildaren i kärrrets centrala delar på 50-talet. Trädgårdstorpkärrret kan sägas vara det västligaste exemplet för kärr av fullt utbildad axagstyp.

Orsaken till att kärrret med sina kalkälskande arter ligger utanför kalkstensområdet är följande. Under istidens slutskede har en isälv fört med sig kalkrika sediment från Kinnekulle till Skeby. Detta har lett till hög kalkhalt. von Post fann vid sina analyser rikligt med *Cladium*-pollen. (*Cladium mariscus* = Gotlandsag). Här har slutligen en *Cladium*-kalktuff byggts upp. Numera finns det ingen gotlandsag i området. Grundvattnet, som tränger upp i kärrret, rinner igenom kalktuffen och mycket kalk kommer upp till ytan.

Utvecklingen under sjuttioalet var på både gott och ont. Under torkåren 1973–76 var det tillfredställande vattennivå. Åren 77–79 var regnrika, men trots det var det ej särskilt mycket vatten i Trädgårdstorpkärrret. Orsaken till detta var att Götene kommun under 1977 började att utnyttja vatten från en källa 0,5 km norr om kärrret. Grundvattnet från källan pumpas till Källby samhälle. Om det blir torkår igen, är det stor risk att de förnämliga kärrväxterna tar obotlig skada. Men ett par kommunrepresentanter har lovat att under sådana år skall kommunen i högre grad utnyttja en annan vattentäkt, som är belägen i Källby socken.

P.g.a. tidvis ovanligt lågt vattenstånd och utökat besedjursantal i området blev rikkärrsväxterna illa åtgångna av kvigor under 77 och 78. För att förhindra försvinnandet av de "raraste" växterna sattes ett stabilt staket upp i april 1979. Skaraborgs läns naturskyddsförening stod för kostnaderna, medan 7 medlemmar i Götene/Kinnekullekretsen stod för det praktiska arbetet. Markägarna (Jörgen och Ulf Pettersson i Storegården) är angelägna om att orchidékärret skall leva vidare.

Under de gångna åren kunde konstateras att staketet var värdefullt. Både orchidéer och majvivor har fått möjlighet att blomma färdigt och få utbilda frön. Vidare har det blivit fler axagstuvor på senare år. De första åren var staketet stängt hela tiden för kvigor. Men 1984 fick kvigor komma in i slutet på betessäsongen för att hålla efter bladvass och sly.

Gymnasisten Hans Folkesson från De la Gardieskolan i Lidköping har gjort ett mycket förtjänstfullt specialarbete i biologi. Han inventerade och fotograferade Trädgårdstorpkärrrets kärlväxter. Han gjorde upp detaljerade

växtkartor av det inhägnade området vid olika tidpunkter. Dessa kartor kommer att vara ett värdefullt jämförelsematerial vid undersökningar kommande år

Majvivor i Trädgårdstorpkärrret, Storegården 1985. Observera att två majvivor är med i Skeby sockengilles emblem, som är avbildat på bokens framsida. Fotograf är biologiläraren Erling Schön, som är bosatt i Ulricehamn, men bördig från St. Levene. Under majvivornas blommor skymtar de mörka stråna av axag.

Här följer några smånotiser om vissa arter:

Majviva. Ett femtiotal plantor förekommer. Detta är enligt Hulténs atlas den västligaste lokalen i Sverige. Majviva lär ej heller förekomma i Norge. På 1800-talet fanns två förekomster i Husaby och Medelplana, men dessa är sedan länge utgångna p.g.a. utdikning

Axag. Detta halvgräs har också sin huvudutbredning i östra Sverige. Men axagen har vissa förekomster i Norge. Axag förekommer på Falbygden, men den finns ej på Kinnekulle.

Blodnycklar (Dactylorhiza cruenta). Förmodligen förekommer endast sex plantor. Blodnycklar kan finnas i Österplana. Huvudutbredningen i länet är på Falbygden.

Vaxnycklar (Dactylorhiza incarnata v. ochroleuca). Två st ganska stora bestånd finns inom inhägnaden. Det ena beståndet utmärkes av särskilt högvuxna exemplar. Vaxnycklar är en vitblommig underart av de vanligen rödblommiga ängsnycklarna. Vaxnycklar förekommer troligen ej på något annat ställe i Götene kommun.

Litteraturförteckning.

Hasselrot: Västergötlands flora 1967
Hultén: Atlas över växternas utbredning i Norden 1950
Larsson Bengt M.P.: Skaraborgsnatur 1967
Mossberg-Nilsson: Nordens orchidéer 1977
Skårman J.A.O.; Kinnekulles kärlväxtflora i Sv. Bot Tidsk. nr 25 år 1931

Fåglar

Någon allmän fågelinventering är inte gjord i Skeby. Följande sammanställning är gjord av Lidköpings Fågelklubb och den beskriver fågellivet vid Kinnevikens strand. Fågelklubben lät bygga ett fågeltorn nära Truvören. Syftet var att dokumentera det rika fågellivet i området. Det går en sträcklinje för flyttfåglar längs Kinnevikens kust. De sträckade fåglarna kan lätt följas från fågeltornet.

Fåglar i höststräcket:

Vadare: Stora flockar av kärrensäppa och myrspov. Enstaka exemplar av större strandpipare, strandskata, brushane, storspov och småspov. Änder: Bläsand, sjöorre, knipa och vigg. Gäss: Prutgås. Kråkfåglar: Kråkor bl.a. från Finland. Svalor: Back- hus- och ladusvalor.

Fåglar i vårsträcket: Det är mycket litet, men det kan komma en del sjöorrar, svärter och lommar. Fåglarna rastar i området.

Häckande fåglar i vassarna i Truve: Brun kärrhök, sothöna, skäggdopping, gräsand, knölsvan, sävsångare, rörsångare, sävsparv och skäggmes.

Jakten och fisket. (förf. Arne Borg)

Fisket i Väneren och i Truveån (Öredalsån) har säkert haft stor betydelse ända sedan de första människorna kom till Skeby någon gång under stenåldern. De stenyxor och dylikt, som har hittats, visar var människorna bodde t.ex. längs ån på Tyskagården. Närheten till fiskevatten var viktig för kosthåll och försörjning. Fram till 1950 fiskades det som bisyssla till annan försörjning mest av bröderna Rickard och Herman Johansson i Truve. De drog not, lade ut nät, ryssjor, saxar, långrev och mjärdar. De hade en stor vänersnipa med dubbla årpar till hjälp. Det kunde bli stora fångster när de drog not vid Truve-sannerna. Det blev 2000 kg några gånger.

Fisken såldes till Lidköping eller så åkte Herman runt med häst och vagn och sålde i bygden. Det berättades att Herman gärna gjorde sin försäljningsrunda fram på kvällen. Enligt en historia så kunde husmödrarna komma ut i nattsärken. När de sedan tog fisken i särken så var Herman villig att lägga mera fisk för penningen, bara för att särken skulle höjas.

Jakten har säkert haft en betydelse för både köttets och skinnets skull. Skebybiotopen med blandskog, öppet vatten och bruten terräng borgar för detta. Jakten bedrevs säkert som brukligt var på den tiden. Det var snaror, giller, klubbor, spjut, yxor, pilbågar, armborst o.s.v. Algen, kronhjorten och rådjuren var i Sverige vanliga på medeltiden. Men dessa djur blev, efter det att Gustaf III släppte jakten fri och gevären kommit i bruk, nästan utrotade. Det är först på 1950-talet som älg och rådjur blivit vanliga igen i Skeby.

Richard Johansson i Svanvik. Foto: Werner Lindhe Lidköping

Fiskeresultatet visades upp i Truve av från vänster Tage Richardsson, Herman Johansson och Richard Johansson. Pojken till höger är okänd. Bilden är från 30-talet.

Richard Johansson berättade att han sköt sin första älg 1905 och att det då var en stor händelse. Rådjuren började att dyka upp igen på 1920-talet, men de jagades hårt med snabbspringande stövare och fick aldrig någon chans att föröka sig. Däremot fanns det i början av 1900-talet mycket orre, tjäder, skogshare och räv i skogen. Det fanns många rapphöns ute på fälten, samt sjöfågel och utter utefter bäckarna och vid sjön. Richard Johansson berättade att han en höst sköt 22 orrar och tjädrar i skogen (på 22 skott). Det var väl inte så många som jagade, men det fanns en gubbe som kallades Kille, som bodde uppe på Skeby Backa. Han satte även ut snaror, mest i lämpliga hål i skihagen, som var många på den tiden.

Richard berättade att hans bror Herman en gång på 1930-talet sköt en älg med rundkula från hagelbössan och att kulan innan den dödade älgen gick igenom en gran på

4 tum. En annan älg historia var när Richard och Stände-Ville, som också bodde i Truve, jagade älg och Stände-Ville sköt en med ett skott, och när de sedan flådde älgen kunde de inte finna något kulhål.

Till sist en jakthistoria från Herman Johansson, om den nu är sann. Han, Richard och Stände-Ville jagade räv och drevet gick uppåt "Andersa" i Alfhem och Dalvik. S-Ville påstod att han sköt med båda hagelpiporna efter räven, men den sprang vidare. När den kom över på andra sidan Öredalsån var den ej längre på jägarnas jaktmark. Räven stannade där och lämnade visitkort. Räven tittade då tillbaka på S-Ville, som om den vädjade efter papper. Men jägaren var ej på humör efter denna förnedring och de uteblivna skinnpengarna.

Beträffande vargar förr i tiden, läs i kap. 10.

Kap. 3 ARKEOLOGI

Av Bertil Andersson och Helfrid Jansson

Här redogörs bara för viktigare fornlämningar i Skeby. Läsaren hänvisas vidare till nedanstående litteraturlista.

Äldre stenåldern

Inlandsisen försvann från området för ungefär 10000 år sedan. Människan kunde sedan vandra in så småningom. Man har hittat flera stenyxor från den äldre stenåldern bl.a. i Hangelösa. Någon fast fornlämning från den äldre stenåldern är ännu ej funnen i kommunen. Under den här tiden var fortfarande en stor del av bygden söder om Kinnekulle översvämmad av den dåtida "Storvånern".

Yngre stenåldern 2500–1500 f. Kr.

Omkring 2000 år f. Kr. uppstod de första jordbruken på Kinnekulle. Redskapen gjordes av trä och sten. Man har hittat flera stenyxor i Skeby, främst i Truveområdet. Föremål av flinta har också påträffats. De flesta stenföremålen var gjorda av gråsten, t.ex. av diabas från Västgötabergen.

Man begravde de döda i hällkistor i Västergötland vid stenålderns slutskede. En sådan hittades på 1800-talet på Backgården, men hällkistan blev förstörd en tid efter upptäckten.

Bronsåldern. 1500 f. Kr. – 500 f. Kr.

Antalet fynd söder om Kinnekulle är mycket större än från stenåldern. Folkmängden var säkert nu betydligt större. Fortfarande spelade stenföremålen en huvudroll. Bronsföremålen var främst en lyxprodukt. I Skeby har påträffats en holkyxa av brons, liksom en gjutform för

sådana bronsyxor. Under bronsåldern gjordes de märkliga hällristningarna i det närbelägna Husaby. De döda begravdes i rösen.

Järnåldern. 500 f. Kr. – 1000 e. Kr.

Man började att tillverka föremål av järn. Råvaran till järnet fanns bara några mil bort. I Vätö och Lerdala socknar finns det gott om rödaktig järnrik jord. I detta område har man träffat på många rester av gamla järnugnar från järnåldern. I början av järnåldern blev det klimatförsämring. Genom att det blev kallare, så fick folk bygga ordentliga hus. Under järnåldern växte byarna fram och fick sina namn. Åtskilliga stora gravfält och områden med domarringar finns i Skeby.

Viktiga fornyfynd i Skeby

Nedanstående siffror syftar på den efterföljande kartan.

R1 På Eytons ägor (Storegården) nära gränsen mot Källby finns en samling domarringar, som kallas *Jättedansen*. Den största av dessa är alldeles rund och består av 11 nästan meterhöga stenar. Diametern är 11 m. Bredvid finns en hälften så stor domarring med kvarstående 5 stenar. Den tredje ringen har 8 resta stenar, som är nästan 60 cm höga. Diametern är 7 m. Den fjärde domarringen i Jättedansen är den minsta med diametern 4.5 m. Av ursprungligen 7 resta stenar finns 5 kvar.

R2 Två gravrösen väster om kyrkan.

Jättedansen (R1) Den östra domarringen på Storegården. Skebyåsen i bakgrunden. 1955